

Konya il merkezinde annenin çalışma durumuna göre emzirme süresi ve ek gıda ile ilgili tutumu

Said BODUR*, Hatice YILDIZ**, Mesude MERMER**, Bülent ORAN***

* Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı,

** Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı,

*** Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Çocuk Kardiyoloji Bilim Dalı, KONYA

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, annenin çalışma durumunun emzirme ve ek gıda ile ilgili tutum üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapıldı. **Yöntem:** Çalışma Konya il merkezinde 12 ayını doldurmuş çocuğu olan 458 kadın (302'si ev hanımı, 156'sı çalışan kadın) üzerinde yapıldı. Büyüklüğü formülle belirlenen örneklem, iki aşamada seçildi. İlk aşamada, toplumda nüfusa ağırlıklı sistematik küme örnekleme yapıldı. İkinci aşamada ise kreşlerdeki çocukların anneleri örneğe dahil edildi. Veriler, anket yardımıyla yüz yüze görüşerek elde edildi. **Bulgular:** İlkokuldan sonra öğrenim görme oranı ev hanımı annelerde (% 25), çalışan annelerden (% 96) düşüktü. Emzirme süresi ortancası ev hanımlarında 12 ay, çalışan annelerde 8 ay olup aradaki fark önemliydi. Ek gıdaya 4. aydan önce başlama oranı ev hanımlarında çalışan annelerden iki kat daha fazlaydı. Annelerin üçte birinin hazır mama ile ek gıdaya başladığı, ev hanımı annelerin ek gıdaya yemek suları ile başlama oranının çalışan annelerden daha yüksek olduğu belirlendi. **Sonuç:** Çalışan annelere sosyal destek verilmesi bebeklerini daha uzun süre emzirmelerini sağlayabilir. Ayrıca, toplumda kadınların öğrenim düzeyinin artırılması ve bebek beslenmesi konusunda bilgilendirmeye ağırlık verilmesi, emzirme ve ek gıda konusunda olumlu davranışları artırabilir.

Anahtar Kelimeler: Anne sütü, emzirme, ek gıda, demografi, saha araştırması

SUMMARY

Mothers' attitudes on breastfeeding period and supplemented food based on their working status in Konya

Aim: In this study, it was aimed to determine the effect of working status of mothers on breastfeeding and using additive food for feeding. **Methods:** The study was consisted of 458 mothers (302 housewives and 156 working women) having at least 12 months old children. The population samples chosen by using a formula were selected in two steps. In the first step, the cluster sampling systematically based on population localities. In the second step, the mothers of children living in day-center were taken into the survey population. Data were obtained via questionnaire technique by interviewing. **Results:** The ratio of mothers who continued educating after primary school was 25% of housewives and 96% of working mothers. The median of breastfeeding period in housewives was 12 months, but in working mothers it was 8 months. This difference was significant. The ratio of initiation time of using additive food for feeding before the first four month in working mothers was two-fold than that in the housewives. One third of mothers started to feed their babies with commercial supplement foods. The ratio of housewife mother, starting with fluid of home made meal, was higher than in working mothers. **Conclusion:** Working mothers could be supported for breastfeeding their babies for longer period. In addition, increasing education levels of female population and education on infant feeding may encourage to positive attitudes for giving the supplemented food and breastfeeding in population.

Key Words: Breastfeeding, weaning, infant feeding, demography, survey

Anne sütü ile beslenme yeni doğan için en ideal beslenme şekli olup, ilk 6 ay tek başına sonra da ek gıdalarla birlikte verilmesinin çocuk sağlığını olumlu etkilediği tartışmasız kabul edilmektedir (1-3). Emzirme hemen bütün toplum ve kültürlerde en üstün beslenme şekli olarak benimsenmiştir. 1960-70'li yıllarda yapılan araştırmalarda anne sütünün üstün-

lüğü kanıtlanmış fakat bu bilgiler yeterince uygulamaya yansımamıştır. 1980'li yıllarda ise emzirme ve laktasyon fizyolojisi ile ilgili çalışmalar artmıştır. Emzirmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgilerin topluma aktarılmasıyla da emzirme sıklığında artış gözlenmiştir (4). WHO ve UNICEF 1989'da başarılı emzirme için öneriler geliştirmiş, aynı kuruluşların

Haberleşme Adresi: Dr. Said BODUR, S.Ü.Meram Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, KONYA

Geliş Tarihi : 04.04.2002

Yayına Kabul Tarihi : 02.05.2002

düzenlediği 1990'daki Innocenti toplantısında ise emzirmenin korunması, özendirilmesi ve desteklenmesi hedeflenmiştir (5).

Ülkemizde anne sütü alım süresi ortancası 12 ay olmasına rağmen, yaşamın ilk dört ayında sadece anne sütüyle beslenen bebeklerin oranı çok düşüktür (% 10.2) ve çoğu bebek gereksiz yere erken ek besin almaktadır (4,6).

Emzirme süresini ya da ilk altı ayda yalnızca anne sütü verilmesini etkileyen bazı faktörler belirlenmiştir ki, kırsal-kentsel farkı, doğumda sağlık personelinin yardım edip etmemesi, bölgeler arası farklılık ve öğrenim durumu bunlardan bazılarıdır (6).

Kadınların çalışma yaşamına giderek artan oranda katılmasının emzirme tutumu üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Örneğin, emzirme izninin altı ay ile sınırlı olması, emzirme konusunda bir kısıtlılık olarak düşünülebilir. Ülkemizde annenin çalışma durumunun emzirme tutumuna etkisini belirleyecek yeterli örnek büyüklüğünde toplum içi karşılaştırmalı bir çalışmaya rastlanmamıştır (7,8).

Bu çalışmanın amacı, annenin çalışma durumunun emzirme süresi, ek gıdaya geçiş ve ilk ek gıda tercihi üzerindeki etkisini belirlemektir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, 2001 yılı Nisan-Mayıs aylarında Konya il merkezinde yapıldı. Araştırmaya 12 ayını dolduran beş yaşın altındaki çocuğa sahip anneler dahil edildi. Türkiye'de emzirme süresi ortancasının 12 ay olduğu (6) kabul edilerek emzirme süresini doğru saptayabilmek için alt sınır 12 ay alındı.

Örnekleme, tanımlanan anneler evreninden iki aşamalı olarak belirlendi. İlk aşamada, ek gıdaya erken başlama hatasının % 70'in üzerinde olduğu (6,9) tahmin edilerek 0.10 rölatif sapma ile % 95 güven düzeyinde ve küme örneklem için düzeltme etkisi 2 alınarak (10) örnek büyüklüğü formülle 330 olarak belirlendi. Kent merkezinde yaşayan toplumun nispeten homojen olduğu varsayılarak küme hacmi büyük ($n_i = 15$), küme sayısı küçük ($k=330/15=22$) alındı. Kümelerin alınacağı mahalleler, mahalle nüfuslarına ağırlıklı olarak sistematik yöntemle belirlendi. Kümelerin başlangıç noktaları ev halkı tespit fişlerinden rasgele seçimle belirlendi ve 22 kümede 330 anneye ulaşıldı.

İkinci aşamada, toplum örneğinden alınan 330 kadından yalnız % 8.5'inin çalışan anne olması sebebiyle çalışan anne örneğini büyütme için kent merkezindeki tüm kreşlerdeki beş yaş altı çocukların

annelerinden araştırma takvimi içinde ulaşılabilenler (128 anne) çalışmaya dahil edildi. Böylece 458 anne (302'si ev hanımı, 156'sı çalışan kadın) ile görüşüldü. Veriler, anket yardımıyla yüz yüze görüşerek elde edildi. İstatistiksel analizde ki-kare testi ve lojistik regresyondan yararlanıldı.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan annelerin yaş ortalaması 28.3 ± 5.3 olup, çalışan annelerin yaş ortalaması (30.3 ± 4.7) ev hanımı olan annelerin yaş ortalamasından (27.2 ± 5.3) daha büyüktü ($P < 0.001$).

İncelemeye konu olan çocukların kız/erkek oranı ev hanımı annelerde 1.1, çalışan annelerde 1.0'di.

Çocukların doğum sırası ortancası her iki grupta 2 idi (% 60'ı 2. ve 3. çocuk). Ev dışında gelir getiren herhangi bir işte çalışmayan annelerin yalnızca % 24.8'i ilkokuldan sonra öğrenim görmüşken bu oran çalışan annelerde % 95.6 idi ($P < 0.05$). Bebeğini hiç emzirmeme sıklığı ev hanımı annelerde % 0.7, çalışan annelerde % 3.2 idi ($P > 0.05$).

Araştırma grubunda emzirme süresi ortancası ağırlıklı olarak 11.5 ay olmakla birlikte, bu süre ev hanımlarında 12 ay, çalışan annelerde ise 8 aydı ($P < 0.05$). Emzirme süresi ve ek gıdaya geçiş zamanı ile anne yaşı arasında ilişki bulunmadığından ($P > 0.05$) gruplar arası yaş farkı dikkate alınmadı. Ev hanımı annelerin beşte biri ilk 6 ay ya da daha önce emzirmeye son vermekteydi. Çalışan annelerde bu oran iki kat daha fazlaydı ($P < 0.001$) (Tablo 1).

Ek gıdaya başlama ayı ortancası ev hanımı annelerde 2 ay, çalışan annelerde ortanca 4 ay olup aradaki fark önemliydi ($P < 0.05$). Öğrenim düzeyi arttıkça ek gıdaya vaktinde başlama oranı artmaktaydı. Annelerin ek gıdaya 4. aydan önce başlama sıklığı genel olarak % 68 olup, bu oran ev hanımlarında çalışan annelerden iki kat daha fazlaydı ($P < 0.001$) (Tablo 2).

Annelerin üçte biri ek gıdaya hazır mama ile başlamaktaydı. Ev hanımı annelerin ek gıdaya yemek suları ile başlama oranı çalışan (ya da öğrenim düzeyi daha yüksek olan) annelerden daha fazlaydı ($P < 0.001$) (Tablo 3).

Çalışmada ev hanımı olan ve çalışan annelerin emzirme tutumu yönünden karşılaştırılması amaçlanmıyışsa da, bu karşılaştırmada yanılğı düzeyini azaltmak için emzirme üzerinde etkili diğer bazı faktörler de incelendi. Örneğin, annenin yaşı ve çocuğun cinsiyeti emzirme süresini etkilemezken ($P > 0.05$); öğrenim düzeyi ve kendi ifadelerine göre

Tablo 1. Annenin çalışma durumu ve emzirme süresine göre yüzde dağılımı.

	Emzirme süresi					
	6 ay ve daha az		7-11 ay		12 ay ve üzeri	
Ev hanımı anne (n=302)	67	22.2	81	26.8	154	51.0
Çalışan anne (n=156)	62	39.7*	34	21.8	60	38.5
Toplam	129	28.2	115	25.1	214	46.7

* $\chi^2=15.75$, sd=2, P<0.001

Tablo 2. Annenin çalışma durumu ve ek gıdaya başlama zamanına göre yüzde dağılımı.

	Ek gıdaya başlama zamanı					
	4. aydan önce (erken)		4-6 ay arası (vaktinde)		7. ay ve sonrası (geç)	
Ev hanımı anne (n=302)	245	81.1	50	16.6	7	2.3
Çalışan anne (n=156)	67	42.9*	72	46.8	16	10.3
Toplam	312	68.1	123	26.9	23	5.0

* $\chi^2=69.94$, sd=2, P<0.001

Tablo 3. Annenin çalışma durumuna göre ek gıdaya geçişte ilk tercih edilen gıdalar.

İlk ek gıda	Ev hanımı anne		Çalışan anne		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hazır mama	80	26.5	56	35.9	136	29.7
Yemek suları	58	19.2*	6	3.8	64	14.0
Pirinç unu/nişasta + süt	42	13.9	14	9.0	56	12.2
Meyve suyu/ezmesi	38	12.6	27	16.3	61	13.3
Yoğurt-ayran	27	8.9	18	11.5	45	9.8
Çorba	22	7.3	16	10.3	38	8.3
Bisküvi	20	6.6	7	4.5	27	5.9
İnek sütü	15	5.0	9	5.8	24	5.2
Kahvaltı, yumurta	-	-	3	1.9	3	0.7
Toplam	302	100.0	156	100.0	458	100.0

* $\chi^2=32.36$, sd=8, P<0.001

ekonomik durumu iyi olan annelerde emzirme süresi kısaltmakta, çocuk sayısı artan ve önceden bebeği ölen annelerde ise emzirme süresi uzamaktaydı (P<0.05). Bu faktörlerin annenin çalışma durumundan kaynaklanan farkı gölgeleyip gölgelemediğini anlamak için en az 12 aylık emzirme durumuna göre logistik regresyon yapıldı ve bütün diğer faktörlere rağmen annenin çalışma durumunun emzirme süresini kısalttığı saptandı (P<0.05).

TARTIŞMA

Çalışan annelerin yaş ortalamasının ev hanımı annelerden büyük olması, öğrenim ve meslek edinme

sebebiyle daha geç evlenmeleri ve daha geç çocuk sahibi olmalarına ya da rastlantısal hataya bağlanabilir. Öğrenim düzeyinin çalışan annelerde daha yüksek olması ise beklenen bir sonuçtur.

Araştırma grubunda emzirme süresi incelenen çocukların % 60'ının 2. ve 3. çocuk olması (ortanca 2 çocuk) annelerin çoğunun ilk çocuktaki acemiliğini atmış olarak gerçekten yerleşmiş olan davranışlarının saptanması bakımından verilerin güvenilirliğine katkı sağladığı düşünülebilir.

Araştırma toplumunda genel olarak emzirme süresi ortancası 11.5 ay olup önceki çalışma

sonuçları (7,11) ve Türkiye geneli (6) ile benzer bulunmuştur. Ancak, çalışan annelerle ev hanımı annelerin emzirme süresi ortancaları arasında dört ay gibi büyük bir fark vardır ve çalışan annelerin % 40'ı altı ay ya da daha kısa sürede emzirmeye son vermektedir. Kısaca, çalışan anneler çocuklarını daha kısa süre emzirebilmektedir (Tablo 1). Bunun en önemli sebebinin, çalışma koşulları ve süt izninin altı ay ile sınırlı olması olduğu söylenebilir. Az sayıda çalışan kadının yer aldığı bir çalışmada (7) çalışma durumunun emzirme süresini etkilemediği ileri sürülmüşse de, 100 hemşire üzerinde yapılan bir çalışmada (8) emzirme süresi ortancasının dört ay dolayında olduğu gösterilmiştir. Yine öğretmen ve sağlık personeli üzerinde yapılan bir çalışmada (12) emzirme süresi ortancası, bu çalışmadaki ev hanımı annelerden ve Türkiye genelinden (6) düşük bulunmuştur.

Doksanlı yıllar emzirmeyi teşvik yılları olmasına rağmen, son on yılda Türkiye'de emzirme süresinde bir artış gözlenmemiştir (3,6). Türk toplumunda emzirme süresi bazı toplumlardan uzun ise de (13,14) bazı ülke toplumlarından kısadır (15-18). Ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde (19) öğrenim düzeyi arttıkça emzirme süresi kısalmakta iken, A.B.D.'de (20) tersine öğrenim düzeyi yüksek olan annelerin emzirme süresinin daha uzun olduğu bildirilmiştir. Buna karşılık genel öğrenim düzeyinden bağımsız olarak sağlık eğitiminin emzirme süresini uzatmada etkili olduğu bildirilmiştir (21,22).

Çalışma koşulları bebeğini hiç emzirmeme oranını da artırmaktadır. Bu çalışmada çalışan annelerin hiç emzirmeme oranı, çalışmayan annelere göre dört kat, Türkiye ortalamasına (6) göre de iki kat fazladır. Başka bir çalışmada (8) çalışma koşullarının da etkisiyle annelerin % 7'sinin bebeğini hiç emziremediği saptanmıştır.

Ev hanımı anneler, çalışan annelere göre daha erken ek gıdaya geçmektedirler (Tablo 2), dolayısıyla tek başına anne sütü verme süreleri çok kısadır. Bu durum ancak genel bilgisizlik ile açıklanabilir. Oysa gebelik döneminde yapılacak eğitimle emzirme konusundaki yanlış tutumların düzeltilebileceği gös-

terilmiştir (23). Kırsal alanda yapılan bir çalışmada (9) yalnızca anne sütü verme süresi ya da ek gıdaya başlama zamanı ortancası iki aydan kısa bulunmuştur. Ancak kentsel iki farklı çalışmada (7,11) bu süre dört ay olarak saptanmıştır. Çalışan annelere gelince ev hanımı olanlar kadar değilse de % 40'tan fazlası ek gıdaya erken (4. aydan önce) başlamaktadır. Bu durum, daha iyi öğrenime sahip çalışan annelerde emzirme süresi kısa olmasına rağmen, ilk dört ayda yalnız anne sütü verme konusunda daha bilinçli olduklarını göstermektedir. Ancak, bu haliyle ilk dört ayda sadece anne sütü verme oranı yine de düşüktür. 1998 TNSA araştırmasında (6) da annenin öğrenim düzeyi arttıkça emzirme süresi kısalmasına karşın, sadece anne sütü verme oranının arttığı belirlenmiştir. Bahreyn'de yapılan bir çalışmada (24) ise tersine öğrenim durumu arttıkça ek gıdaya erken başlama oranının arttığı bildirilmiştir.

Ek gıdaya geçişte ilk tercih edilen gıdaların başında hazır mamalar gelmektedir (Tablo 3). Ancak ikinci sırayı yemek suları almaktadır. Çalışan annelerle diğerleri arasında en önemli fark budur. Çalışan ve öğrenimli annelerin ilk gıda tercihinde yemek suları yalnızca % 6'lık bir yer tutarken ev hanımı annelerin beşte biri ilk gıda olarak yemek sularını tercih etmektedir. Bu durum, bebek beslenmesinde kolaycılığa kaçma ve gıdaların besin değeri konusundaki bilgisizlikle açıklanabilir. Nitekim, Ankara il merkezinde yapılan bir çalışmada (11) ilk beş tercih arasında yemek suları yoktur. Bu çalışmanın bulgularına göre, çalışan annelerde 4-6. aylarda başlamak koşuluyla önerilen gıdalara (25) uygunluk daha yüksek orandadır.

Sonuç olarak, çalışan anneler çocuklarını daha kısa süre emzirebilmektedir. Çalışan annelerde emzirme süresinin uzatılabilmesi için iş yaşamlarına sosyal destek sağlanmalıdır. Bu amaçla süt izinleri ya da iş yerinde bebek bakımı ile ilgili düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca, toplumda öğrenim düzeyinin artırılması ve ek gıdaya geçiş ile ilgili bilgilendirmeye ağırlık verilmesi, emzirme ve ek gıda konusunda olumlu davranışları artırabileceği kanısına varılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Özalp İ. Anne sütü ve anne ile beslenme. *Katkı Pediatri Dergisi* 1996;1:37-8.
2. WHO/UNICEF ortak raporu (Türkçe'si). Emzirmenin korunması özendirilmesi ve desteklenmesi. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1991.
3. Gökkoca FZ. Başarılı laktasyon, etkili emzirme, anne sütü ile beslenme ve Türkiye'deki durum. *Sürekli Tıp Eğitimi Derg* 1997;6:262-4.
4. Yurdakök K. Emzirme. *Katkı Pediatri Dergisi* 1996; 1: 53-4.

5. UNICEF Türkiye Temsilciliği. Innocenti bildirgesi (Türkçe'si). Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1990.
6. Hacettepe Üniversitesi Nüfus ve Etütleri Enstitüsü. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1998. Ankara; 1999.
7. Erdöl H, Karagüzel G, Demirbağ C, Mocan H. Trabzon yöresinde anne sütü verme alışkanlığının eğitim durumu ile ilişkisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Derg 1996;13:13-8.
8. Bağcı T, Egemen A. Hemşirelerin kendi bebeklerini anne sütü ile besleme durumları. Beslenme Diyet Derg 1991;20:181-6.
9. Beyazova U, Tüysüz B, Benli D. Türkiye'nin bir kırsal bölgesinde genç annelerde emzirme alışkanlıkları. İst Çocuk Klin Derg 1993; 28:166-70.
10. Lwanga SK, Lemeshow S: Sample Size Determination in Health Studies: A practical Manual. Geneva: WHO Pub.; 1991.
11. Gürakan B, Özcebe H, Bertan M. Multipar annelerin anne sütü ile ilgili deneyimleri. Çocuk Sağlığı Hast Derg 1993;36:1-10.
12. Fırat S, Aykut M, Öztürk Y. Sağlık personeli ve öğretmen kadınların anne sütü ve emzirme konusunda bilgi tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. İçinde: V. Halk Sağlığı Günleri; 8-10 Eylül 1997: Beslenme Sorunları ve Yasal Durum. Isparta; 1997. p.5.
13. Ferreira MU, Cardoso MA, Santos AL, Ferreira CS, Szarface SC. Rapid epidemiologic assessment of breast-feeding practices: Probit analysis of current status data. J Trop Pediatr 1996;42:50-3.
14. Marques NM, Lira PIC, Lima MC, daSilva NL, Filho MB, Huttly SRA, Ashworth A. Breastfeeding and Early Weaning Practices in Northeast Brazil: A Longitudinal Study. Pediatrics 2001;108:66.
15. Hossain MM, Reves RR, Radwan MM, Arafa SA, Habib M, Dupont HL. Breast-feeding in Egypt. J R Soc Health 1994;114:290-6.
16. UNICEF Türkiye Temsilciliği. 90'lı yıllarda bebeklerin anne sütüyle beslenmesi. Ankara: Ajans -Türk Matbaası, 1990.
17. Haider R, Kabir I, Hamanadi JD, Habte D. Reason for failure of breast-feeding counseling mother's perspectives in Bangladesh. Bull World Health Org 1997;75:191-6.
18. Marquisa GS, Díaz J, Bartolinib R, Kanashirob HC, Rasmussen KM. Recognizing the reversible nature of child-feeding decisions: Breastfeeding, weaning, and relactation patterns in a shanty town community of Lima, Peru. Soc Sci Med 1998;47:645-56.
19. Huffman SL. Determinants of breast-feeding developing countries : Overview and policy implications. Studies Family Planning 1995;41:527-36.
20. Ryan AS, Rush D, Krieger FW, Lewandowski GE. Recent declines in breast-feeding in the US, 1984 through 1989. Pediatrics 1991;88:719-27.
21. Chen CH. Effects of home visits and telephone contacts on breastfeeding compliance in Taiwan. Matern Child Nurs J 1993;21:82-90.
22. Hacıoğlu S, Temiz S, Erdal S, Kıyak M. Küçükçekmece bölgesinde 0 yaş grubu bebeklerde emzirme durumu. İçinde: V. Halk Sağlığı Günleri; 8-10 Eylül 1997: Beslenme Sorunları ve Yasal Durum. Isparta; 1997. p.94.
23. Bahar Z, Türkistanlı E, Okyay P, Keskin Ak N. İnönü Sağlık Ocağı bölgesinde yaşayan gebe kadınların emzirme hakkında eğitim öncesi ve sonrası bilgi düzeylerini ölçerek eğitimin etkinliğini göstermeye yönelik çalışma. Ege Üniv Hemşirelik YO Derg 1996;12:1-6.
24. Musaiger AO, Abdulkhalek N. Breastfeeding and weaning practices in Bahrain: the role of mothers' education. Nutr Health 2000;14:257-63.
25. Tokatlı A. "Weaning" döneminde beslenme . Katkı Pediatri Derg 1996;1:64-72.